

Fakultativne osnove za isključenje u postupku javne nabave i „mjere samokorigiranja“

Kristina Rihtar*

Cilj ovog rada je prikazati specifičnosti propisivanja pojedinih fakultativnih osnova za isključenje, načine dokazivanja nepostojanja fakultativnih osnova za isključenje te mjere „samokorigiranja“ u svrhu dokazivanja pouzdanosti gospodarskih subjekata kod kojih postoje osnove za isključenje.

1. Uvod

Osnove za isključenje sukladno Zakonu o javnoj nabavi („Narodne novine“, broj: 120/16 i 114/22 – dalje: ZJN 2016) predstavljaju kriterije za kvalitativni odabir gospodarskog subjekta. Dije se na obvezne i fakultativne (ostale) osnove za isključenje. Fakultativne osnove za isključenje propisane su člankom 254. ZJN 2016, te je u odnosu na prijašnji Zakon o javnoj nabavi („Narodne novine“, broj: 90/11, 83/13, 143/13, 13/14) proširen katalog fakultativnih osnova za isključenje.

Fakultativne osnove za isključenje mogli bismo podijeliti u dvije skupine: osnove koje se odnose na poslovanje gospodarskog subjekta i osnove koje se odnose na njegovo postupanje u samom postupku javne nabave. Kroz fakultativne osnove za isključenje uključeno je jedno od najvažnijih načela javne nabave - načelo tržišnog natjecanja. Fakultativne osnove za isključenje ostavljaju mogućnost izbora naručiteljima da dokumentacijom o nabavi propišu koje će osnove provjeravati kod ponuditelja. Odabrane fakultativne osnove za isključenje postaju obvezne i naručitelj ih mora provjeravati. Za svaku od propisanih fakultativnih osnova za isključenje propisan je način dokazivanja te u slučaju postojanja osnove za isključenje, mogućnost poduzimanja „mjera samokorigiranja“. Na temelju testa razmjernosti, odnosno proporcionalnosti, utvrđuje se jesu li te mjere primjerene ili ne za donošenje odluke o isključenju ponuditelja.

Člankom 57. Direktive o javnoj nabavi 2014/24/EU EU parlamenta i Vijeća EU od 26. veljače 2014. o javnoj nabavi i o stavljanju izvan snage Direktive 2004/18/EZ¹ (dalje u tekstu: Direktiva o javnoj nabavi) propisani su fakultativni razlozi za isključenje gospodarskih subjekata, gdje su dane smjernice državama članicama na koji način će se ocjenjivati postojanje fakultativnih osnova za isključenje.

2. Pravna osnova fakultativnih osnova za isključenje

Pravni okvir fakultativnih osnova za isključenje čini članak 254. ZJN 2016 kojim je propisano da javni naručitelj može isključiti gospodarskog subjekta iz postupka javne nabave ako postoji jedna od taksativno nabrojanih osnova. Samim time što je zakonodavac propisao da javni naručitelj „može“ isključiti gospodarskog subjekta iz postupka javne nabave znači da te osnove nisu obvezne i sam javni naručitelj bira osnove za isključenje koje će propisati dokumentacijom o nabavi, te nema obvezu provjeravati postojanje svih taksativno navedenih osnova za isključenje. Izborom i njihovim propisivanjem dokumentacijom o nabavi one postaju obvezne i naručitelj ih mora provjeriti kod ponuditelja. Uspoređujući ove osnove za isključenje propisane ZJN 2016 i Direktivom o javnoj nabavi utvrđeno je da postoji vrlo malo odstupanja koja se odnose na izričaj pojedinih izraza, ali se u pravilu one podudaraju.² Međutim, navedena odstupanja, iako neznatna, mogu imati posljedica prilikom postupanja ponuditelja i njihovog potencijalnog dvojbenog tumačenja. Tako primjerice, Direktiva o javnoj nabavi propisuje „teški poslovni prekršaj koji dovodi u pitanje njegov integritet“, dok je ista osnova za isključenje propisana u ZJN 2016 kao „teški profesionalni propust koji dovodi u pitanje njegov integritet“. Razlika u izričaju između poslovnog prekršaja i profesionalnog propusta može dovesti u dvojbu ponuditelja prilikom podnošenja ponude i navođenja njegova postojanja u ESPD obrascu. Primjerice, naručitelj je utvrdio da je ponuditelj kriv za teški profesionalni propust zbog narušavanja tržišnog natjecanja u državi svog poslovnog nastana na način da je sklopio zabranjene sporazume s drugim tvrtkama kako bi manipulirao ponudama na natječajima. U ESPD obrascu je naveden „teški poslovni prekršaj“ te je ponuditelj odgovorio da ta osnova ne postoji. Nakon utvrđenja naručitelja o postojanju profesionalnog propusta, ponuditelj je pojašnjavao da je točno odgovorio u ESPD obrascu, jer nije kriv za „teški poslovni prekršaj“, budući da njegovo postupanje nije obuhvaćeno kvalifikacijom prekršaja. Međutim, u samom ESPD obrascu je navedeno da se „teški poslovni prekršaj“ ocjenjuje sukladno definiciji u nacionalnom zakonodavstvu. Ponuditelj

* Kristina Rihtar, dipl.iur., Hrvatske ceste, d.d., Zagreb

¹ Vidi: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/?uri=CELEX%3A32014L0024>

² Vidi članak 57. Direktive o javnoj nabavi.

je morao ispitati je li njegovo postupanje obuhvaćeno tom definicijom i navesti da postoji osnova za isključenje „teškog profesionalnog propusta“.

Fakultativne osnove za isključenje, mogli bi podijeliti u dvije skupine: osnove koje se odnose na poslovanje gospodarskog subjekta i osnove koje se odnose na njegovo postupanje u samom postupku javne nabave.

U prvu skupinu se ubrajaju: a) kršenje primjenjivih obveza u području prava okoliša, socijalnog i radnog prava, uključujući kolektivne ugovore, a osobito obvezu isplate ugovorene plaće, ili odredbama međunarodnog prava okoliša, socijalnog i radnog prava navedenim u Prilogu XI. ZJN-a 2016; b) otvoren stečajni postupak, nesposobnost za plaćanje ili prezaduženost, ili postupak likvidacije, ako imovinom upravlja stečajni upravitelj ili sud, nagodba s vjerovnicima, obustava poslovnih aktivnosti ili bilo kakva istovrsna situacija koja proizlazi iz sličnog postupka prema nacionalnim zakonima i propisima; c) postojanje teškog profesionalnog propusta koji dovodi u pitanje njegov integritet; te d) značajnih ili opetovanih nedostataka tijekom provedbe bitnih zahtjeva iz prethodnog ugovora o javnoj nabavi ili prethodnog ugovora o koncesiji čija je posljedica bila prijevremeni raskid tog ugovora, naknada štete ili druga slična sankcija.

U drugu skupinu se ubrajaju: a) sklapanje sporazuma s drugim gospodarskim subjektima kojem je cilj narušavanje tržišnog natjecanja; b) sukob interesa koji se ne može učinkovito ukloniti drugim, manje drastičnim mjerama; c) narušavanje tržišnog natjecanja, zbog prethodnog sudjelovanja gospodarskog subjekta u pripremi postupka nabave, kako je navedeno u članku 199. ZJN-a 2016, koje se ne može ukloniti drugim, manje drastičnim mjerama; d) krivnja za ozbiljno pogrešno prikazivanje činjenica pri dostavljanju podataka potrebnih za provjeru odsutnosti osnova za isključenje ili za ispunjenje kriterija za odabir gospodarskog subjekta, prikrivanje takve informacije ili nemogućnost prilaganja popratnih dokumenata; e) pokušaj utjecaja na nepropisan način na postupak odlučivanja naručitelja, dolaženja do povjerljivih podataka koji bi mu mogli omogućiti nepoštenu prednost u postupku nabave ili iz nemara dostavljanja pogrešnih informacija koja može imati materijalni utjecaj na odluke koje se tiču isključenja, odabira gosp. subjekta ili dodjele ugovora.

Za primijetiti je da je kroz fakultativne osnove za isključenje uključeno jedno od najvažnijih načela javne nabave, načelo tržišnog natjecanja, koje je propisano već samim Ugovorom o Europskoj uniji (UEU 2009.) i Ugovorom o funkcioniranju Europske unije (UFEU 2009.), odnosno Osnivačkim ugovorima Europske unije te Europska unija ima isključivu nadležnost u regulaciji tržišnog natjecanja (čl. 3 UFEU 2009.). Time načelo tržišnog natjecanja izvire iz primarnog zakonodavstva EU i obvezujuće je za sve države članice EU, neovisno o njegovom propisivanju u drugim zakonskim aktima. Upravo poštivanjem ovog načela, ostvaruju se ostala načela javne nabave, ali se i postižu ciljevi postavljeni Direktivom javne nabave³, kao što su: „otvorenost javne nabave tržišnom natjecanju i održivosti“ (paragraf 74. Direktive o javnoj nabavi, 2014); „otvorenost postupaka javne nabave malim i srednjim

poduzećima“ (paragraf 78. Direktive o javnoj nabavi, 2014); „ostvarenje načela transparentnosti, zabrane diskriminacije i jednakog postupanja“ (paragraf 90. Direktive o javnoj nabavi); „dobivanje najbolje vrijednosti za novac“ (paragraf 90. Direktive o javnoj nabavi); te „smanjenje korupcije i prijevare u postupcima javne nabave“ (paragraf 100. i 101. Direktive o javnoj nabavi). Iz tog razloga je načelo tržišnog natjecanja jedno od najvažnijih načela javne nabave. S načelom tržišnog natjecanja povezani su zabranjeni sporazumi poduzetnika odnosno gospodarskih subjekata u postupcima javne nabave odnosno karteli⁴. Koliko je važno ostvariti načelo tržišnog natjecanja i onemogućiti sporazume gospodarskih subjekata kojima se narušava to načelo odnosno doprinijeti sprječavanju stvaranja kartela, pokazuje dodatno i činjenica da je Pravilima o financijskim korekcijama⁵ postojanje kartela uvršteno kao nepravilnost u postupcima javne nabave s mogućnošću najviše stope financijske korekcije (100%).

3. Fakultativne osnove za isključenje propisane dokumentacijom o nabavi

Način na koji su fakultativne osnove za isključenje propisane člankom 254. ZJN-a 2016 ostavljaju mogućnost izbora naručiteljima da dokumentacijom propišu koje će osnove provjeravati. Time one postaju obvezujuće i naručitelj ih mora provjeravati u fazi pregleda i ocjene ponuda.

Jedna od najčešćih fakultativnih osnova za isključenje propisanih dokumentacijom o nabavi je: otvoren stečajni postupak, nesposobnost za plaćanje ili prezaduženost, ili postupak likvidacije, ako imovinom upravlja stečajni upravitelj ili sud, nagodba s vjerovnicima, obustava poslovnih aktivnosti ili bilo kakva istovrsna situacija koja proizlazi iz sličnog postupka prema nacionalnim zakonima i propisima⁶. Člankom 254. ZJN 2016 je jedino za ovu osnovu za isključenje propisano da javni naručitelj, iznimno može, ako je tako odredio u dokumentaciji, odustati od isključenja gospodarskog subjekta ako utvrdi da će taj gospodarski subjekt biti sposoban izvršiti ugovor, uzimajući u obzir primjenjiva nacionalna pravila i mjere za nastavak poslovanja. To bi bili slučajevi kada se provodi npr. restrukturiranje u stečajnom postupku ili predstečajna nagodba. Donošenjem Zakona o financijskom poslovanju i predstečajnoj nagodbi⁷ 2012., uveden je institut predstečajne nagodbe koji je omogućio gospodarskim subjektima koji su postali nelikvidni i/ili insolventni da provedu restrukturiranje na temelju kojega će postati likvidni i solventni odnosno da se vjerovnicima omoguće povoljniji uvjeti namirenja tražbina od onih u stečajnom postupku odnosno ima značenje odgode plaćanja. Iako je i u slučaju predstečajne nagodbe, gospodarski subjekt nelikvidan i/ili insolventan, koji su kao razlozi propisani kao osnova za isključenje (nesposobnost za plaćanje ili prezaduženost), te predstavlja istovrsnu situaciju u kojoj se nalazi gospodarski subjekt, pravnom praksom je utvrđeno da isto ne predstavlja osnovu za isključenje⁸. U

⁴ Vidi članak 2.c Zakona o zaštiti tržišnog natjecanja („Narodne novine“, broj: NN 79/09, 80/13, 41/21)

⁵ Vidi: <https://strukturnifondovi.hr/zajednicka-nacionalna-pravila/>

⁶ Vidi članak 254. stavak 1. točku 2. ZJN-a 2016.

⁷ Zakon o financijskom poslovanju i predstečajnoj nagodbi („Narodne novine“, broj: 108/12, 144/12, 81/13, 112/13, 71/15, 78/15, 114/22)

⁸ Rješenje DKOM-a: KLASA: UP/II-034-02/14-01/819.

³ Vidi: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/?uri=CELEX%3A32014L0024>

svakom slučaju, naručitelji bi trebali provesti **test razmjernosti**⁹ u odnosu na postojanje osnove za isključenje i samog isključenja gospodarskog subjekta, na način da utvrde hoće li takav gospodarski subjekt biti sposoban izvršiti ugovor.

Promatrajući kontekst područja prava i postupanja kako ih opisuju fakultativne osnove za isključenje, osnovu za isključenje koja se odnosi na kršenja primjenjivih obveza u području prava okoliša, socijalnog i radnog prava, uključujući kolektivne ugovore, a osobito obvezu isplate ugovorene plaće, ili odredbama međunarodnog prava okoliša, socijalnog i radnog prava navedenim u Prilogu XI. tog Zakona, mogli bismo dovesti u vezu s teškim profesionalnim propustom koji dovodi u pitanje integritet gospodarskog subjekta. Naime, teški profesionalni propust koji dovodi u pitanje integritet gospodarskog subjekta odnosi se na postupanje gospodarskog subjekta protivno propisima iz područja prava koje uređuje obavljanje njegove djelatnosti, prava okoliša, socijalnog i radnog prava, uključujući kolektivne ugovore, a osobito obvezu isplate ugovorene plaće, prava tržišnog natjecanja, prava intelektualnog vlasništva te postupanje protivno pravilima struke¹⁰.

Kršenje prava koja se odnose na pravo okoliša, socijalno i radno pravo, isplatu plaće određujemo kao postojanja kaznenih djela. Naime, Kaznenim zakonom RH¹¹, neisplata plaće je kazneno djelo, te postoji niz kaznenih djela protiv okoliša, kao i kaznena djela u radnim odnosima i socijalnom osiguranju. Propisivanjem ove osnove za isključenje, kao i teškog profesionalnog propusta, možemo zaključiti da je proširena osnova „kaznjavanosti“, budući da ako se utvrdi da je ponuditelj kriv za kršenja prava iz navedenih područja, on je zapravo počinio kaznena djela te se isključuje iz postupka zbog postojanja kaznjavanosti iz tih područja.

Naručitelji češće propisuju postojanje teškog profesionalnog propusta u odnosu na osnovu iz članka 254. stavka 1. točke 1. ZJN 2016. Teški profesionalni propust uključuje i djelovanje gospodarskog subjekta u obavljanju njegove djelatnosti, pravo tržišnog natjecanja, pravo intelektualnog vlasništva te postupanje protivno pravilima struke. Dakle, uspoređujući te dvije osnove za isključenje, šira je kvalifikacija osnove za isključenje teškog profesionalnog propusta, te obuhvaća više okolnosti, u čemu možemo pronaći razloge za propisivanje upravo te osnove za isključenje dokumentacijom o nabavi, u odnosu na onu iz članka 254. stavka 1. točke 1. ZJN-a 2016.

Osnova za isključenje koja se odnosi na sklapanje sporazuma gospodarskog subjekta s drugim gospodarskim subjektima kojem je cilj **narušavanje tržišnog natjecanja**, a za koje naručitelj ima dovoljno vjerojatnih pokazatelja da sumnja u navedene okolnosti, predstavlja narušavanje tržišnog natjecanja,

koje je obuhvaćeno i teškim profesionalnim propustom. Međutim, ono što je razlikuje od teškog profesionalnog propusta je vrijeme u kojem nastaje osnova za isključenje. **Teški profesionalni propust** je postupanje gospodarskog subjekta u prošlom vremenu, te mu je već utvrđeno narušavanje tržišnog natjecanja zbog kojeg je nastupio profesionalni propust. Ali, sklapanje sporazuma kojem je cilj narušavanje tržišnog natjecanja nastaje u sadašnjem vremenu i tek se gospodarskom subjektu treba utvrditi narušavanje tržišnog natjecanja i postojanje profesionalnog propusta. Narušavanje tržišnog natjecanja¹² povlači za sobom ne samo posljedicu isključenja iz postupka javne nabave, već i obvezu naručitelja da ovakvo postupanje prijavi nadležnim institucijama radi narušavanja tržišnog natjecanja.

Ista je situacija i kod osnove za isključenje koja se odnosi na **narušavanje tržišnog natjecanja, zbog prethodnog sudjelovanja gospodarskog subjekta u pripremi postupka nabave**, kako je navedeno u članku 199. ZJN-a 2016, a koja se ne može ukloniti drugim, manje drastičnim mjerama (članak 254. stavak 1. točka 6. ZJN-a 2016). Također, istovjetna je situacija i kod osnove za isključenje koja se odnosi na postojanje sukoba interesa (članak 254. stavak 1. točka 5. ZJN-a 2016). U oba slučaja, naručitelji su vrlo oprezni da u postupku poštuju odredbe o sukobu interesa i prethodnom sudjelovanju gospodarskog subjekta u pripremi postupka. Navedeno se postiže time da se već u pripremi postupka javne nabave poduzimaju mjere radi otklanjanja postojanja sukoba interesa, u vidu navoda gospodarskih subjekta s kojima je naručitelj u sukobu interesa kroz dokumentaciju o nabavi, kao i provedbe prethodnog savjetovanja s gospodarskim subjektima putem Elektroničkog oglasnika RH. Posebno je bitno poduzeti sve potrebne mjere kako bi se izbjegao sukob interesa u projektima sufinanciranim sredstvima EU, budući da je u slučaju utvrđenog postojanja sukoba interesa, stopa financijskog ispravka 100%, bez mogućnosti umanjenja.

Još jedna od najčešćih fakultativnih osnova za isključenje propisanih dokumentacijom o nabavi je isključenje gospodarskog subjekta ako se dokažu **značajni ili opetovani nedostaci tijekom provedbe bitnih zahtjeva iz prethodnog ugovora o javnoj nabavi** ili prethodnog ugovora o koncesiji čija je posljedica bila prijevremeni raskid tog ugovora, naknada štete ili druga slična sankcija. Ova osnova za isključenje je prethodnim Zakonom o javnoj nabavi bila obuhvaćena definicijom teškog profesionalnog propusta¹³, koji je učestao bio propisan kao razlog za isključenje dokumentacijom o nabavi. Da bi se utvrdila ova osnova za isključenje, bitno je da naručitelj utvrdi sve okolnosti iz opisa ove osnove, odnosno da se radi o značajnim i opetovanim nedostacima, bitnim zahtjevima iz ugovora, te da je posljedica bila prijevremeni raskid, naknada štete ili druga slična sankcija (npr. naplata jamstva za uredno ispunjenje ugovora).

⁹ Načelo razmjernosti odnosno proporcionalnosti podrazumijeva poduzimanje mjera i donošenja odluka koje su primjerene poduzeti u odnosu na postojanje okolnosti za isključenje.

¹⁰ Članak 3. ZJN 2016: profesionalni propust je postupanje gospodarskog subjekta protivno propisima iz područja prava koje uređuje obavljanje njegove djelatnosti, prava okoliša, socijalnog i radnog prava, uključujući kolektivne ugovore, a osobito obvezu isplate ugovorene plaće, prava tržišnog natjecanja, prava intelektualnog vlasništva te postupanje protivno pravilima struke

¹¹ Kazneni zakon („Narodne novine“, broj: 125/11, 144/12, 56/15, 61/15, 101/17, 118/18, 126/19, 84/21, 114/22)

¹² Polazište prava konkurencije ili prava tržišnog natjecanja u užem smislu čine zaštita od sklapanja zabranjenih sporazuma poduzetnika, odnosno sprječavanja stvaranja kartela i njihovog djelovanja, sprječavanja zlouporabe vladajućeg položaja poduzetnika na tržištu, te kontrola koncentracija poduzetnika. Ta tri instituta čine pravo tržišnog natjecanja u užem smislu.

¹³ Članak 68. Zakona o javnoj nabavi („Narodne novine“, broj: 90/11, 83/13, 143/13, 13/14)

ESPD obrazac u svom dijelu koji se odnosi na osnove za isključenje lažnog prikazivanja, prikivanja informacija, nemogućnosti podnošenja traženih dokumenata i prikupljanja povjerljivih informacija, objedinio je dvije fakultativne osnove za isključenje: **a)** ozbiljno pogrešno prikazivanje činjenica pri dostavljanju podataka potrebnih za provjeru odsutnosti osnova za isključenje ili za ispunjenje kriterija za odabir gospodarskog subjekta, ako je prikrrio takve informacije ili nije u stanju priložiti ažurirane popratne dokumente, i **b)** pokušaj da se na nepropisan način utječe na postupak odlučivanja javnog naručitelja, dođe do povjerljivih podataka koji bi mu mogli omogućiti nepoštenu prednost u postupku nabave ili iz nemara dostavljanja pogrešne informacije koja može imati materijalni utjecaj na odluke koje se tiču isključenja, odabira gospodarskog subjekta ili dodjele ugovora. Ove dvije osnove su usko povezane, ali osnova nepropisnog utjecaja na odlučivanje naručitelja obuhvaća veći broj okolnosti u kojemu je moguće isključenje, budući da se osnova pogrešnog prikazivanja odnosno prikivanja činjenica ili nemogućnosti dostave ažuriranih popratnih dokumenata odnosi samo na kvalitativne kriterije za odabir gospodarskog subjekta. Kvalifikaciju „pokušaj da na nepropisan način utječe na postupak odlučivanja javnog naručitelja, doći do povjerljivih podataka koji bi mu mogli omogućiti nepoštenu prednost u postupku nabave“ usko vezemo s narušavanjem tržišnog natjecanja i opisom značenja korupcije. Tržišno natjecanje omogućava svim poduzetnicima pod jednakim uvjetima pristup i sudjelovanje na tržištu. Korupcija bi se mogla definirati kao svako odstupanje od postavljenih normi odnosno zloupotrebu javnih ili službenih ovlasti s ciljem ostvarivanja osobnih probitaka ili probitaka povezanih osoba, bilo da se radi o javnom ili privatnom sektoru¹⁴. Narušavanje tržišnog natjecanja¹⁵ i korupcija, koja je uključena u ovu osnovu za isključenje, povlači za sobom, ne samo posljedicu isključenja iz postupka javne nabave, već i obvezu naručitelja da ovakvo postupanje prijavi nadležnim institucijama radi narušavanja tržišnog natjecanja te pokretanja kaznenog postupka. I ovu osnovu za isključenje mogli bi povezati s definicijom teškog profesionalnog propusta do kojega dolazi zbog narušavanja tržišnog natjecanja. Međutim, ono što ih razlikuje je što se kod ove osnove narušavanje tržišnog natjecanja tek utvrđuje, dok je kod teškog profesionalnog propusta ona već utvrđena, i to odlukom nadležnog tijela za zaštitu tržišnog natjecanja. Propisivanjem ovih osnova za isključenje naručitelj mora biti svjestan koje sve posljedice mogu proizaći ako se utvrdi ovakvo protupravno postupanje gospodarskih subjekata. U slučaju da se naručitelj odluči da odabere ove osnove za isključenje, preporuka je da se odaberu obje zajedno.

Primjerice, naručitelj je dokumentacijom propisao isključenje u slučaju „ozbiljnog pogrešnog prikazivanja činjenica pri dostavljanju podataka potrebnih za provjeru odsutnosti osnova za isključenje ili za ispunjenje kriterija za odabir gospodarskog subjekta, ako je prikrrio takve informacije ili nije u stanju priložiti ažurirane popratne dokumente“. Ponuditelj

je dostavio referencu u okviru kriterija za odabir ponude za koju je naručitelj utvrdio da nije istinita. Naručitelj nije mogao isključiti ponuditelja, već je jedino imao mogućnost ne priznati referencu za bodovanje, budući je referenca dostavljena u okviru kriterija za odabir ponude, a ne radi utvrđivanja odsutnosti osnova za isključenje ili ispunjenje kriterija za odabir gospodarskog subjekta. Da je naručitelj propisao isključenje i u slučaju „pokušaja da se na nepropisan način utječe na postupak odlučivanja javnog naručitelja, dođe do povjerljivih podataka koji bi mu mogli omogućiti nepoštenu prednost u postupku nabave ili je iz nemara dostavio pogrešnu informaciju koja može imati materijalni utjecaj na odluke koje se tiču isključenja, odabira gospodarskog subjekta ili dodjele ugovora“, tada bi imao mogućnost isključenja, budući da dostava takve reference predstavlja utjecaj na odlučivanje naručitelja.

4. Načini dokazivanja kod fakultativnih osnova za isključenje

Nepostojanje fakultativnih osnova za isključenje u ponudi se dokazuje putem ESPD obrasca. U fazi ažuriranih popratnih dokumenata naručitelj na temelju vlastitih saznanja provjerava njihovo ne/postojanje, odnosno se odgovarajućim sredstvima dokazuje postoji li koja od osnova za isključenje, osim osnove koja se odnosi na: otvoren stečajni postupak, nesposobnost za plaćanje ili prezaduženost, ili postupak likvidacije, ako imovinom upravlja stečajni upravitelj ili sud, nagodba s vjerovnicima, obustava poslovnih aktivnosti ili bilo kakva istovrsna situacija koja proizlazi iz sličnog postupka prema nacionalnim zakonima i propisima. Ove okolnosti se u fazi ažuriranih popratnih dokumenata dokazuju na način propisan člankom 265. ZJN-a 2016, odnosno izvatkom iz sudskog registra ili potvrdom trgovačkog suda ili drugog nadležnog tijela u državi poslovnog nastana gospodarskog subjekta. U slučaju da se ne izdaju ti dokumenti ili oni ne obuhvaćaju sve okolnosti te dokumente može zamijeniti izjava pod prisegom ili, ako izjava pod prisegom prema pravu dotične države ne postoji, izjavom davatelja s ovjerenim potpisom kod nadležne sudske ili upravne vlasti, javnog bilježnika ili strukovnog ili trgovinskog tijela u državi poslovnog nastana gospodarskog subjekta, odnosno državi čiji je osoba državljanin. Potrebno je voditi računa da se u slučaju ponuditelja s poslovnim nastanom u RH iz izvataka iz sudskog registra ne vide sve situacije propisane člankom 254. stavkom 1. točkom 2. ZJN 2016, te je u tom slučaju potrebno dodatno zatražiti izjavu ovjerenu od javnog bilježnika. Za ponuditelja s poslovnim nastanom izvan RH potrebno je utvrditi jesu li sve okolnosti obuhvaćene izvatkom ili potvrdom, te ako nisu, potrebno je slijediti redoslijed dokazivanja iz članka 265. ZJN 2016. Posebice se ističe da ako u ponudi sudjeluje gospodarski subjekt koji nema pravnu osobnost, kao npr. podružnica, tada je propisanu osnovu za isključenje potrebno provjeriti i u odnosu na podružnicu i odnosu na njezinog osnivača. Ta situacija česta je kod stranih ponuditelja koji imaju osnovanu podružnicu u RH, te imaju porezni broj u RH i u zemlji poslovnog nastana.

Ostale fakultativne osnove za isključenje naručitelji utvrđuju temeljem vlastitih saznanja. U slučaju da imaju saznanja, od samog ponuditelja ili na drugi način, odgovarajuće dokaze o postojanju/nepostojanju navedenih okolnosti i poduzetim „mjerama samokorigiranja“, naručitelj traži od ponudi-

¹⁴ Vidi: <https://mpu.gov.hr/korupcija/21510>

¹⁵ Polazište prava konkurencije ili prava tržišnog natjecanja u užem smislu čine zaštita od sklapanja zabranjenih sporazuma poduzetnika, odnosno sprječavanja stvaranja kartela i njihovog djelovanja, sprječavanja zloupotrebe vladajućeg položaja poduzetnika na tržištu, te kontrola koncentracija poduzetnika. Ta tri instituta čine pravo tržišnog natjecanja u užem smislu.

telja koji je podnio ekonomski najpovoljniju ponudu, te iste ocjenjuje na temelju testa razmjernosti (proporcionalnosti). Načelo razmjernosti, odnosno proporcionalnosti podrazumijeva poduzimanje mjera i donošenja odluka koje je primjerenosti poduzeti u odnosu na postojanje okolnosti za isključenje. Često naručitelji propisuju izjavu kao dokaz nepostojanja fakultativnih osnova za isključenje, što je prema mišljenju kontrolnog tijela pretjerani zahtjev te je preporuka ne propisivati takvu izjavu kao dokaz. Npr. naručitelj je propisao izjavu kao dokaz, te budući da tu izjavu nije moguće zaprimiti dohvatom putem EOJN RH, to jenaručitelj dužan izjavu tražiti od ponuditelja. Kako je naručitelj fakultativne osnove za isključenje proširio i na podugovaratelja, to je od ponuditelja zatražio predmetnu izjavu za podugovaratelja, ali ne i za samog ponuditelja. Provodeći ex-post kontrolu, kontrolno tijelo je utvrdilo da izjava nije dostavljena za ponuditelja te da je naručitelj odabrao ponuditelja za kojega nije utvrdio nepostojanje fakultativnih osnova za isključenje.

U slučajevima u kojima je propisano da se osnova za isključenje dokazuje na odgovarajući način ili odgovarajućim sredstvima, kao što je to kod npr. kršenja u određenim područjima prava ili kod teškog profesionalnog propusta, ta sredstva mogu biti različite odluke, presude ili slično koje donose nadležna tijela u državi u čijoj je nadležnosti rješavanje pojedinih pitanja.

Kršenje prava iz područja prava okoliša, socijalnog i radnog prava, neisplata plaće, budući da su npr. u hrvatskom zakonodavstvu određena kao kaznena djela, utvrđujemo odgovarajućim dokazom, a to je presuda. U drugim pravnim sustavima može biti presuda ili neka druga vrsta odluke, ovisno o nacionalnom zakonodavstvu. Primjerice, ponuditelj je u Austriji kažnjen odlukom Savezne agencija za tržišno natjecanje R. Austrije za povrede tržišnog natjecanja. Isto tako, ponuditelj je u Grčkoj kažnjen za povredu tržišnog natjecanja odlukom Komisije za zaštitu tržišnog natjecanja Helenske Republike. I u RH se narušavanje tržišnog natjecanja utvrđuje i kažnjava odlukom Agencije za zaštitu tržišnog natjecanja. Stoga, kod narušavanja tržišnog natjecanja, odluka nadležnog tijela za zaštitu tržišnog natjecanja je odgovarajuće sredstvo za utvrđivanje osnove za isključenje profesionalnog propusta, budući da obuhvaća okolnosti narušavanja tržišnog natjecanja.

Osnove za isključenje koje su vezane na postupanje gospodarskog subjekta u samom postupku javne nabave su: a) sklapanje sporazuma s drugim gospodarskim subjektima kojim je cilj narušavanje tržišnog natjecanja; b) sukob interesa koji se ne može učinkovito ukloniti drugim, manje drastičnim mjerama; c) narušavanje tržišnog natjecanja, zbog prethodnog sudjelovanja gospodarskog subjekta u pripremi postupka nabave, kako je navedeno u članku 199. ZJN-a 2016, koje se ne može ukloniti drugim, manje drastičnim mjerama; d) krivnja za ozbiljno pogrešno prikazivanje činjenica pri dostavljanju podataka potrebnih za provjeru odsutnosti osnova za isključenje ili za ispunjenje kriterija za odabir gospodarskog subjekta, prikrivanje takve informacije ili nemogućnost prilaganja popratnih dokumenata; e) pokušaj utjecaja na nepropisan način na postupak odlučivanja javnog naručitelja, dolaženja do povjerljivih podataka koji bi mu mogli omogućiti nepoštenu prednost u postupku nabave ili iz nemara dostavljanja pogrešnih informacija koja može imati materijalni utjecaj na odluke koje se tiču isključenja, odabira gospodarskog

subjekta ili dodjele ugovora. Ove osnove su odraz načela tržišnog natjecanja, te predstavljaju jedne od težih povreda samog postupka javne nabave. Njihovo postojanje naručitelj utvrđuje u samom postupku, ako postoje naznake za njihovo ostvarenje. Postojanje sukoba interesa i prethodnog sudjelovanja gospodarskog subjekta u pripremi postupka, je jednostavno utvrditi, budući da je sam naručitelj dužan znati s kojim gospodarskim subjektima je u sukobu interesa te koji je gospodarski subjekt sudjelovao u pripremi postupka.

Što se tiče ozbiljnog pogrešnog prikazivanja činjenica, prikrivanja informacija, nemogućnosti prilaganja popratnih dokumenata, nepropisnog pokušaja utjecaja na postupak odlučivanja javnog naručitelja, dolaženja do povjerljivih podataka koji bi mogli gospodarskom subjektu omogućiti nepoštenu prednost u postupku nabave ili iz nemara dostavljanja pogrešnih informacija koja može imati materijalni utjecaj na odluke naručitelja, radi se osnovama koje naručitelj može provjeriti, ako o istima ima saznanja. Pa čak ako nema saznanja, ali postoji sumnja u postupanje gospodarskog subjekta ili istinitost informacija, ZJN 2016 omogućuje naručitelju da provjeri dostavljene podatke kod izdavatelja dokumenta, nadležnog tijela ili treće strane koja ima saznanja o relevantnim činjenicama¹⁶.

Primjerice, naručitelj je u postupku posumnjao u istinitost reference koju je dostavio ponuditelj u okviru kriterija za odabir ponude. Naručitelj je referencu provjerio kod izdavatelja, te provjerom utvrdio da referenca nije istinita. S obzirom na to da je ponuditelj dostavom takve neistinite reference pogrešno prikazao činjenice i nepropisno pokušao utjecati na odluku naručitelja odnosno dostavio je pogrešnu informaciju, koju je naručitelj u tijeku postupka utvrdio, to je naručitelj isključio ponuditelja.

Isto tako, naručitelj je u tijeku pregleda i ocjene ponuda pozvao ekonomski najpovoljnijeg ponuditelja da dostavi ažurirane popratne dokumente. Ponuditelj povodom poziva i dopune poziva naručitelja, nije dostavio sve dokumente propisane za dokazivanje nepostojanja osnove za isključenje iz članka 252. ZJN-a 2016, te je naručitelj donio odluku o isključenju ponuditelja zbog postojanja osnove za isključenje iz članka 252. ZJN-a 2016, ali i zbog nemogućnosti prilaganja popratnih dokumenata propisanih člankom 254. stavkom 1. točkom 8. ZJN-a 2016.

Od nabrojanih osnova, najteže je utvrditi **zabranjeni sporazum odnosno sporazum gospodarskih subjekata kojim se narušava tržišno natjecanje**. Potrebno je da postoje naznake da su gospodarski subjekti koji sudjeluju u postupku sklopili takav sporazum kojim bi se utjecalo na tržište kroz manipuliranje ponudama u postupku putem sporazuma o cijenama koje će ponuditi u okviru tih postupaka, sporazuma o redoslijedu kojim će podnositi ponude u postupcima javne nabave, sporazuma o podjeli tržišta na način da se gospodarski subjekti dogovore koji će od njih podnijeti ponude na postupke određenih naručitelja, odnosno suzdržavati se od sudjelovanja u postupcima naručitelja koji „pripadaju“ drugim ponuditeljima i sl. Takvi sporazumi predstavljaju **kartel**¹⁷

¹⁶ Vidi članak 264. ZJN 2016.

¹⁷ Vidi članak 2.c Zakona o zaštiti tržišnog natjecanja („Narodne novine“, broj: 79/09, 80/13, 41/21)

koji je najteži oblik narušavanja tržišnog natjecanja. U slučaju sumnje o postojanju zabranjenog sporazuma odnosno kartela, naručitelj je obavezan takvo postupanje prijaviti nadležnom tijelu za zaštitu tržišnog natjecanja. Naručitelj prilikom utvrđivanja ove osnove za isključenje ne raspolaže konkretnim dokazima, već mu je nužan uvjet da ima dovoljno vjerovjernih pokazatelja da postoji zabranjeni sporazum¹⁸.

Još jedna od najčešće propisanih fakultativnih osnova za isključenje je postojanje značajnih ili opetovanih nedostataka gospodarskog subjekta tijekom provedbe bitnih zahtjeva iz prethodnog ugovora o javnoj nabavi ili prethodnog ugovora o koncesiji čija je posljedica bila prijevremeni raskid tog ugovora, naknada štete ili druga slična sankcija. Uspostavljenom praksom Državne komisije za kontrolu postupaka javne nabave (dalje: Državna komisija) i Visokog upravnog suda RH (dalje: VUS RH), moglo bi se zaključiti da se ova osnova razmatra „case-by-case“. Ne predstavlja svaki prethodni raskid ugovora osnovu za isključenje, te naručitelj mora utvrditi da se radi o značajnim ili opetovanim nedostacima, bitnim zahtjevima iz ugovora, s posljedicom prijevremenog raskida, naknade štete ili druge slične sankcije te čini li takvo postupanje ponuditelja nepouzdanim partnerom. Primjerice, u postupku je sudjelovao ponuditelj s kojim je naručitelj u sporu radi raskida prethodnog ugovora. Državna komisija i VUS RH su ocijenili postupanje naručitelja kao osnovano. Naručitelj je raskinuo ugovor zbog neispunjavanja ugovora te je naplatio ponuditelju jamstvo za uredno ispunjenje ugovora. Naručitelj je ocijenio da je taj ponuditelj nepouzdan partner za sklapanje novog ugovora, te ga je isključio iz postupka. U drugom slučaju, naručitelj je imao saznanje da ponuditelj ima dva raskida ugovora, te je provjeravao razloge i okolnosti tih raskida ugovora. Za jedan raskid ugovora je utvrđeno da je sam ponuditelj raskinuo ugovor zbog neizvršavanja obveza naručitelja, dok je za drugi utvrđeno da je nastupio raskid ugovora, ali nije naplaćeno jamstvo za uredno ispunjenje ugovora, te se povodom raskida vodi arbitražni postupak. S obzirom da u jednom slučaju ponuditelj nije bio kriv za raskid, a u drugom se vodi spor, to je naručitelj ocijenio da ne postoji osnova za isključenje kako je propisana člankom 254. stavkom 1. točkom 7. ZJN-a 2016.

Točka 85) preambule Direktive o javnoj nabavi omogućuje da naručitelj koristi dokumentaciju iz prethodnih drugih postupaka javne nabavu u postupku koji je u tijeku, ako je još uvijek aktualna¹⁹. Uvažavajući navedenu odredbu, naručitelj je u mogućnosti utvrđenje postojanja fakultativne osnove za isključenje u jednom postupku, primijeniti i u ostalim postupcima, odnosno rukovodi se time u odlučivanju u drugim postupcima. Npr. naručitelj je u postupku utvrdio za ekonomski najpovoljnijeg ponuditelja da je kriv za postojanje teškog profesionalnog propusta koji je utvrđen odlukom nadležne komisije za zaštitu tržišnog natjecanja. Naručitelj je u tom postupku donio odluku o isključenju tog ponuditelja. Međutim, naručitelj je u drugom postupku javne nabave, koji se vodio neposredno nakon prvo navedenog postupka, za tog ponuditelja imao saznanje da postoji profesionalni

propust, ali ga nije isključio iz postupka, jer je proteklo razdoblje isključenja od dvije godine od dotičnog događaja, te naručitelj nije imao mogućnost isključenja. Naime, dotični događaj u ovom slučaju je dan donošenja odluke nadležne agencije za zaštitu tržišnog natjecanja. Naručitelj je utvrdio da ima saznanja za ponuditeljev profesionalni propust, da je proteklo dvije godine od odluke nadležne agencije za zaštitu tržišnog natjecanja, da ne postoji osnova za isključenje te da neće isključiti ponuditelja iz postupka.

5. „Mjere samokorigiranja“ kod fakultativnih osnova za isključenje

Naručiteljima je člankom 255. ZJN-a 2016 dana mogućnost da odustanu od isključenja ponuditelja kod kojeg postoji fakultativna osnova za isključenje, ako je ponuditelj poduzeo mjere kojima dokazuje svoju pouzdanost za izvršenje ugovora, neovisno o postojanju osnove za isključenje. ZJN 2016 je predvidio mogućnost poduzimanja „mjera samokorigiranja“ za ponuditelje kod kojih postoje fakultativne osnove za isključenje, a koje se očituju u poduzimanju mjera kojima bi se dokazala pouzdanost takvog ponuditelja za izvršenje ugovora (npr. plaćanje naknade štete, suradnja s nadležnim istražnim tijelima, restrukturirajuće mjere u gospodarskom subjektu i sl.). Ponuditelji u ponudi dostavljaju ESPD obrazac u kojem navode ne/postojanje osnova za isključenje. U slučaju postojanja fakultativnih osnova za isključenje, ponuditelji navode mjere koje su poduzeli kako bi dokazali svoju pouzdanost za izvršenje ugovora. Naručitelji su dužni ocijeniti jesu li poduzete mjere primjerene, donijeti odluku o prihvatanju ili neprihvatanju mjera, te donijeti odluku o isključenju ili ne. Odluka o tome se donosi na temelju provedenog testa razmjernosti, odnosno proporcionalnosti. Naime, testom razmjernosti se utvrđuje jesu li poduzete mjere primjerene da se ne izrekne sankcija isključenja kao najstroža sankcija u postupku javne nabave²⁰. Primjerice, kod značajnih i opetovanih nedostataka u izvršenju prethodnih ugovora, utvrđuje se kakvog su značaja bilo nedostaci, jesu li bili značajni i ponavljani, jesu li doveli do raskida i naplate jamstva, te u slučaju manjih nepravilnosti, samo bi iznimno moglo doći do isključenja, kada bi postojala sumnja u pouzdanost gospodarskog subjekta²¹.

Poštivanje načela proporcionalnosti, koje je ujedno i opće načelo prava Unije, podrazumijeva da naručitelji prilikom donošenja odluka ne smiju prekoračiti ono što je nužno za postizanje ciljeva u javnoj nabavi. Prilikom primjene fakultativnih osnova za isključenje, naručitelji moraju posebnu pozornost posvetiti tom načelu.²² Primjerice, ponuditelj je u ESPD obrascu naveo da postoji teški poslovni propust na način da je odlukom nadležne agencije za zaštitu tržišnog natjecanja utvrđeno da je sudjelovao u zabranjenim sporazumima te je istom odlukom i kažnjen. Tom odlukom je navedeno da je ponuditelj aktivno sudjelovao u istrazi, da je

¹⁸ Presuda suda EU od 15. rujna 2022., *Landkreis Aichach-Friedberg, protiv J. Sch. Omnibusunternehmen, K. Reisen GmbH, uz sudjelovanje: E. GmbH & Co. KG*, C-416/21, ECLI:EU:C:2022:689.

¹⁹ Vidi točku 85) preambule Direktive o javnoj nabavi.

²⁰ Presuda suda EU od 14. siječnja 2021., *RTS infra BVBA, Aannemingsbedrijf Norré-Behaegel protiv Vlaams Gewest*, C-387/19, ECLI:EU:C:2021:13.

²¹ Presuda VUS RH, USII-563/19 od 19. prosinca 2019.

²² Presuda suda EU od 7. rujna 2021., *Klaipėdos regiono atliekų tvarkymo centras UAB, uz sudjelovanje: „Ecoservice Klaipėda“ UAB, „Klaipėdos autobusų parkas“ UAB, „Parsekas“ UAB, „Klaipėdos transportas“ UAB*, C-927/19, ECLI:EU:C:2021:700

poduzeo mjere restrukturiranja na način da je sankcionirao i zamijenio članove uprave, da je donio interne akte, uveo standarde postupanja i edukaciju zaposleniku u odnosu na sprečavanje narušavanja tržišnog natjecanja i korupcije, koje okolnosti su uzete kao olakotne, te mu je smanjena novčana kazna. Isto tako, ponuditelj je platio novčanu kaznu. O svemu navedenom, ponuditelj je dostavio dokaze. Naručitelj je prilikom ocjenjivanja „mjera samokorigiranja“ odnosno provedbom testa razmjernosti, uzeo u obzir sve okolnosti slučaja, a posebice što je i sama nadležna agencija za zaštitu tržišnog natjecanja ocijenila njegovo postupanje prilikom provedbe istrage i poduzimanja mjera kao olakotne okolnosti. Naručitelj je ocijenio da su poduzete mjere primjerene da se ponuditelja ne isključi iz postupka, čime je posljedično utvrđeno da je ponuditelj pouzdan ugovaratelj.

U slučaju fakultativnih osnova za isključenje, razdoblje isključenja je dvije godine od dotičnog događaja²³. Utvrđivanje razdoblja isključenja u slučaju postojanja pravomoćnih presuda ili donesenih odluka nadležnih vlasti kao npr. nadležnog tijela za zaštitu tržišnog natjecanja, je vrlo lako i pouzdano za naručitelja, budući da postoji dokument na temelju kojega se računa razdoblje isključenja. Naravno, pod pretpostavkom da naručitelj ima saznanja o postojanju presude ili odluke. Postavlja se pitanje što predstavlja dotični događaj kod postojanja fakultativnih osnova za isključenja. Definicija dotičnog događaja nije propisana, te je potrebno za svaku okolnost odrediti koji trenutak će se uzimati za određivanje razdoblja isključenja. Primjerice, u slučaju postojanja teškog profesionalnog propusta u vidu narušavanja tržišnog natjecanja utvrđenog odlukom nadležne vlasti, datum donošenja te odluke predstavlja dotični događaj²⁴.

Primjerice, za ponuditelja je utvrđeno postojanja profesionalnog propusta na način da je nadležna agencija za zaštitu tržišnog natjecanja države poslovnog nastana ponuditelja donijela odluku o postojanju zabranjenih sporazuma, odnosno narušavanja tržišnog natjecanja. Datum donošenja te odluke predstavlja dotični događaj. Nakon provedbe testa razmjernosti i utvrđenja da mjere koje je ponuditelj poduzeo zbog narušavanja tržišnog natjecanja nisu primjerene da bi bio pouzdan ugovaratelj, naručitelj je isključio tog ponuditelja iz postupka. Međutim, u drugom postupku, koji se vodio neposredno nakon prvo navedenog postupka, isti ponuditelj je podnio ponudu, ali naručitelj nije donio odluku o njegovu isključenju, budući da mu je proteklo dvije godine od dotičnog događaja odnosno od donošenja odluke nadležne agencije za zaštitu tržišnog natjecanja, te naručitelj nije imao mogućnosti isključiti tog ponuditelja zbog postojanja teškog profesionalnog propusta po toj osnovi.

Međutim, kod utvrđenja osnova za isključenje u samom postupku, čin isključenja odnosno donošenje odluke o isključenju iz postupka javne nabave predstavlja dotični događaj. U slučaju raskida ugovora i npr. naplate jamstva za uredno ispunjenje ugovora, nastupanje pravnih posljedica raskida predstavlja dotični događaj. Ali, pokrene li se spor zbog ra-

skida ugovora, ovisno o rezultatu spora, ovisiti će i trenutak nastanka dotičnog događaja, a posljedično i računanje razdoblja isključenja.

6. Zaključak

Prikazom specifičnog značenja svake pojedine fakultativne osnove za isključenje, načina dokazivanja i poduzimanja „mjera samokorigiranja“, u kontekstu ovog rada, ukazuje se na potrebu smislenog promišljanja i odabira prilikom propisivanja ovih osnova dokumentacijom o nabavi. Prilikom odabira fakultativne osnove za isključenje, naručitelji bi trebali razmisliti što pojedina osnova za isključenje znači za njihovo postupanje, kako u postupku javne nabave, tako i kasnije u izvršenju ugovora, te koji cilj se nastoji postići propisivanjem pojedine fakultativne osnove za isključenje. U ovom radu prikazana je moguća podjela fakultativnih osnova za isključenje u dvije skupine: osnove koje se odnose na poslovanje gospodarskog subjekta i osnove koje se odnose na njegovo postupanje u samom postupku javne nabave. Prva skupina se odnosi na prošla postupanja, dok se druga skupina odnosi na sadašnje postupanje gospodarskog subjekta. Na prvu se može činiti da su fakultativne osnove za isključenje koristan institut za isključenje nepouzdanog partnera. Međutim, kada nastupi okolnost postojanja jedne od propisanih okolnosti, naručitelj se nalazi u situaciji da su mu potrebni dodatni ljudski i vremenski resursi kako bi u potpunosti utvrdio činjenično stanje i donio odluku o ocjeni postupanja takvog gospodarskog subjekta. Stoga, naručitelji bi prilikom odabira posebnu pozornost trebali obratiti na cilj sankcioniranja postupanja gospodarskog subjekta, odnosno je li cilj sankcioniranja prošlo ili sadašnje postupanje te što je to što čini gospodarskog subjekta nepouzdanim partnerom za sklapanje ugovora. Posebice uzimajući u obzir da su gospodarski subjekti u mogućnosti poduzimati „mjere samokorigiranja“, za koje naručitelji kroz test razmjernosti moraju ocijeniti jesu li te mjere primjerene ili ne da bi gospodarski subjekt bio pouzdani ugovaratelj.

Narudžbenicu za pretplatu na časopis možete pronaći na internet stranici www.tim4pin.hr

²³ Vidi članak 255. ZJN 2016.

²⁴ Presuda suda EU od 24. listopada 2018., „Vossloh Laeis GmbH protiv Stadtwerke München GmbH“, C-124/17, ECLI:EU:C:2018:855